

необхідності власної адаптації до швидких та корінних світових змін в соціально-економічній сфері, що викликана використанням інформаційних и телекомунікаційних технологій».

АПК України є комплексною складовою економіки України і представляє собою багатогалузеву сферу виробництва національного продукту, в якій значна кількість галузей створення національного продукту (сільськомашинобудівна, вироблення засобів захисту рослин, сільськогосподарських добрив тощо) підкорена створенню одного з основних елементів національного продукту – харчових продуктів. зазначена багатогалузевість АПК є підтвердженням його аналогічності інших галузях економіки, призначеним для створення національного продукту, для підвищення ефективності яких необхідне правове забезпечення моніторингу.

Зазначене свідчить про те, що на сучасному етапі розвитку суспільства, що правове забезпечення моніторингу в АПК України є одним з найдієвіших інструментів підвищення ефективності АПК України.

1. Прескот Д.Е., Миллер С.Х. Конкуренция разведка. – М., 2004. – С. 335.
2. Там само. – С. 211.
3. Там само. – С. 18.
4. Майдачевський І. У що вони вірять. // Тиждень. – 2009. – 20-26 лютого. – С. 42–43.
5. Виноградова Г.В. Інформаційне право України. – К., 2006. – С. 143.
6. Новий тлумачний словник української мови. – Т. 2. – К., 1999. – С. 910.
7. Там само. – С. 617.
8. Там само. – С. 942.
9. Юридический энциклопедический словарь. – М., 1984. – С. 415.
10. Закон України «Про інформацію» // Інформаційне законодавство України. Науково-практичний коментар / За заг. ред. Ю.С. Шемшученка та І.С. Чижа. – К., 2006. – С. 230.
11. Там само. – С. 34–46.
12. Там само.
13. Там само. – С. 34–46.
14. Там само.
15. Экологический шпионаж // Популярная механика. – 2009. – № 1. – С. 18.
16. Пруттьев М. Восток и Запад встречаются на Сетере // Вокруг света. – 2008. – № 3. – С. 96–105.
17. Інформаційне законодавство країн Європи і Азії / Під заг. ред. Ю.С. Шемшученка та І.С. Чижа. – К., 2005. – С. 377.

Б. В. КИНДЮК
Д. А. АПОТОВСЬКИЙ

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ОХОРОНИ УКРАЇНСЬКИХ ЛІСІВ В ЧАСИ РЕВОЛЮЦІЇ ТА ГРОМАДЯНСЬКОЇ ВІЙНИ

В статтє проанализирован опыт организации охраны лесов в Украине разными органами власти в период революции и гражданской войны.

In the article it is done the analysis of legal experience organizing of forests protection in Ukraine by varies power organs in the period of the revolution and civil war.

Сучасний стан українських лісів близький до критичного внаслідок незаконних вирубок, пожеж, хвороб тощо. Правовий досвід, накопичений нашим наро-

---

© КИНДЮК Борис Володимирович – доктор геогр. наук, професор Одеського державного екологічного університету

© АПОТОВСЬКИЙ Дмитро Андрійович – викладач Одеського державного екологічного університету

дом у складні історичні періоди, має допомогти уникнути помилок і вказати шлях у розробці стратегії виходу із кризи.

Інтерес до нормативно-правових аспектів, виданих у роки революції, громадянської війни і радянської влади, не є випадковим. По-перше, цей період розвитку українського лісового права недостатньо вивчений. По-друге, час соціальних потрясінь завжди негативно позначається на стані природних ресурсів. По-третє, всі значні політичні сили, які діяли на території України, тією чи іншою мірою займалися правотворчою діяльністю, пов'язаною з лісами.

Аспекти розвитку екологічного права висвітлені в працях Ю.С.Шемшученка, А.П.Гетьмана, В.К.Попова, В.І.Андрейцева, М.В.Шульги, Н.В.Краснової, І.І.Каракаша, В.В.Костицького. Іншим напрямом дослідження є праці радянського періоду (В.В. Петрова, Ю.А.Вовка, А.М.Каверіна, В.Ф.Горбова, В.Л.Мунтяна, П.Г.Вакалюка, С.А.Генсирука та ін.). Діяльність державних органів в цей період висвітлювалася в працях О.Л.Копиленка, О.В.Тимощука, Б.І.Тищика, О.А.Вівчаренко, В.Г.Терела. Проте потребують наукового дослідження нормативно-правові акти щодо охорони українських лісів, видані різними органами державної влади в період революції та громадянської війни.

Слід зазначити, що у цей період правовий статус українських лісів був результатом законотворчої діяльності декількох владних центрів, що утворилися на території колишньої царської Росії: 1) Тимчасового уряду Росії; 2) українських незалежних урядів УНР, гетьмана Скоропадського, Директорії; 3) більшовицького керівництва Росії та українського комуністичного уряду в Харкові.

Аналізуючи процеси правотворчості в цей період, необхідно враховувати ряд особливостей розвитку тодішнього українського суспільства. Це наявність передових для того часу наукових досягнень у галузі лісівництва і лісового права. Наші співвітчизники П.А.Тутковський, Н.Н.Пузанов, А.А.Браунер, М.Н.Полоз, В.І.Талієв зробили величезний внесок у розвиток світової природоохоронної науки. Друга обставина: події 1914–1921 років на території України завдали великих матеріальних збитків лісам.

Виходячи з різної спрямованості тогочасних політичних центрів і урядів, їхню правотворчу діяльність необхідно проаналізувати окремо.

I. Тимчасовий уряд. Цей орган влади під керівництвом О.Ф.Керенського проіснував досить короткий проміжок часу з лютого до кінця жовтня 1917 р. При цьому він встиг видати декілька нормативно-правових актів щодо лісів. Так, спеціальним урядовим Циркуляром від 28 липня 1917 р. у кожному губернському лісництві були створені Ради з управління лісами. Інший правовий документ – «Временные правила об охране лесов от их рубки», прийняті 10.10.1917р. Згідно з цим законом охорона лісів покладалася на спеціально створені земельні комітети. Зважаючи на малу кількість документів щодо лісів, і видані цим урядом, і які дійшли до нас, складно дати повну оцінку законотворчої діяльності цього органу влади.

II. Українські державні утворення. Всім трьом органам державної влади, які діяли у різний час на нашій території, - Українській Народній Республіці (УНР), гетьману Скоропадському і Директорії – довелося починати свою роботу в цій галузі в досить складних політичних умовах. З перших кроків діяльності Української Центральної Ради (УЦР) її керівництво почало вживати заходів щодо подолання правового безладдя на українських землях. Так, прийнятий УЦР III Універсал проголошував перехід землі у власність українського народу. Насе-

лення почало по-варварськи вирубати ліс і возити до міст на продаж. З метою захисту лісів Генеральний секретаріат у листопаді 1917р. дав спеціальне роз'яснення і заборонив всі незаконні вирубки лісу. Намагаючись організувати нормальну роботу лісової галузі, уряд УНР утворив лісові відділи, підпорядковані Комісії Державного майна.

Першим кроком уряду на чолі з гетьманом П. Скоропадським була ліквідація земельних відділів, створених попереднім урядом. На думку О.В.Тимошука, гетьман вважав діючу до революції систему охорони лісів досить ефективною і вжив заходів щодо її відновлення¹. Як правову базу дозволялося тимчасово використовувати положення царського «Устава лесного», прийнятого в 1905 р. 4 липня 1918 р. гетьман затвердив Постанову свого уряду про відновлення діяльності всіх лісоохоронних комітетів. Розуміючи важливість організації охорони лісів у цей складний час, гетьманський уряд 17 серпня 1918 р. прийняв закон «Про визнання штатів лісового відомства». Цим нормативно-правовим документом установлювався штатний розпис лісового відомства і вирішувались питання оплати праці його співробітників.

Питання правового статусу лісів знайшли відображення в опублікованому в липні 1918 р. «Проекті загальних основ земельної реформи».

Уряд Директорії з перших днів своєї роботи взявся вирішувати питання, пов'язані з лісами. Так, 2 січня 1919 р. народний міністр земельних справ УНР М.Шаповал і директор лісового департаменту Б.Іваницький видали наказ про охорону лісів. Цим нормативно-правовим актом передбачалося взяття під охорону всіх українських лісів, як колишніх казенних, так і приватних. Найважливішою подією цього періоду було прийняття 10 січня 1919 р. закону «Про ліси в Українській Народній Республіці». Цей нормативно-правовий акт оголосив всі ліси, а також землі, придатні для лісорозведення, власністю держави. З метою управління лісовим фондом країни створювалася Головна Лісова Управа при Міністерстві земельних справ України. Для організації практичної діяльності цієї установи урядом була прийнята спеціальна інструкція з тимчасового управління націоналізованими, приватними та іншими лісами.

III. Діяльність комуністичного керівництва Росії та України. Більшовики, які захопили владу в листопаді 1917 р., добре розуміли економічну цінність лісів. Зовсім не випадково в першому Декреті нової влади про землю був пункт щодо націоналізації лісів. При дослідженні правової діяльності комуністів слід мати на увазі декілька важливих обставин.

По-перше, В.І.Ленін і його однодумці багато років готувалися до захоплення влади й управління Росією. Проведення ними націоналізації лісів ґрунтувалось на дослідженнях російських юристів М.І. Фалєєва і Д. Товстомеса. На думку В.Ф.Горбового, ці вчені виконали основну роботу з розробки правового сценарію передачі радянській державі цього природного ресурсу².

По-друге, В.І.Ленін планував використати гроші від реалізації деревини для здійснення своїх планів з електрифікації та створення нової промисловості. Тому політика більшовиків щодо націоналізації лісів і побудови нової правової бази відзначалася продуманістю. Так, одержавши повідомлення про самовільні вирубки, В.І.Ленін як голова Ради Народних Комісарів підписує і розсилає на місяць 5 квітня 1918 р. лист, в якому пропонувалося вжити невідкладних заходів для охорони лісів. При цьому треба розуміти, що будь-яке розпорядження вождя в той час мало значення нормативно-правового акта і підлягало обов'язковому виконанню радянськими та партійними органами.

Іншими важливим правовим документом був «Основний закон про ліс», прийнятий ВЦВК 14 травня 1918 р. Як відзначає В.В.Петров, в юридичній літературі радянського періоду цей закон одержав назву ленінського Декрету про ліси³. Прийняття закону передувало його обговорення на Всеросійському з'їзді Рад і доопрацювання Головним земельним відділом при Народному комісаріаті землеробства. Основною ідеєю закону була націоналізація лісів і можливість їх належності тільки до державної власності. Цей закон майже на 90 років виключив у нашій країні з правового поля інститут приватної власності на ліс. Ця форма власності знову відновила свій юридичний статус тільки в 2006 р. після введення в дію Лісового кодексу України⁴.

В середині 1918 р. згідно із законом про ліс колишній царський Лісовий Департамент реорганізували в Центральне управління лісами з утворенням у губерніях аналогічних відділів. Складні обставини громадянської війни потребували змін правового статусу цих установ. Так, 27 грудня 1918 р. введена в дію Постанова Раднаркому «О создании Главного лесного комитета», підпорядкованого Вищій Раді Народного Господарства (ВРНГ).

Комітету були надані особливі повноваження, а головним завданням була заготівля лісу, мобілізація транспортних засобів і людей. З метою вирішення паливного питання в січні 1920р. постановою Ради Робітничо-селянської Оборони вводився дров'яний податок і проводилась мобілізація на лісозаготівлю.

Комуністичний уряд України в своїй правотворчій діяльності був повністю підконтрольним своїм московським господарям. Тому всі нормативно-правові документи харківського уряду Х.Раковського були відображенням команд, одержуваних з Москви. Так, 26 лютого 1919 р. був прийнятий Декрет РНК УРСР «Про охорону лісів», який був багато в чому, на думку А.А. Цимлек, аналогічний ленінському закону⁵.

Особливістю України була та обставина, що до революції більша частина лісів знаходилася у приватній власності - 67%, у держави - 19,5%, у селян - 7,5%, у церкви - 1,5%, у інших власників - 4,5%.

Комуністичний уряд України вирішив доповнити ленінські Декрети і 2 квітня 1920 р. прийняв Декрет РНК УРСР «Про націоналізацію всіх колишніх казенних, монастирських, міських і поміщицьких земель», згідно з яким всі українські ліси оголошувались державною власністю.

Буремні події громадянської війни вкрай негативно позначалися на стані лісового фонду України. За даними Р.В.Боброва, на території республіки площа не залісених в результаті вирубок земель приблизно дорівнювала 1 млн га⁶. На думку В.Є. Борейка, особливо постраждали ліси поблизу міст, сіл, річок, доріг і залізничних колій, які були знищені на 30-50%⁷.

За даними українського правознавця В.Л. Мунтяна, в цей історичний період в Україні вирубали ліс на 30 років наперед⁸. При цьому дуже постраждав Кримський півострів, де була знищена третина всіх лісів.

Більшовицькому уряду довелося вживати термінових заходів щодо їх порятунку. 29 квітня 1920 р. видав спільну з Народним Комісаріатом внутрішніх справ і охорони здоров'я Постанову «Про охорону зеленої площі садів, парків, приміських лісів та інших зелених насаджень».

Іншим аспектом цих буремних подій була втрата нашою країною цінних професійних кадрів. Відомі фахівці з лісового права, лісівники змушені були емігрувати або були фізично знищені. В організаційному плані виявилися зруйновани-

ми всі державні структури з охорони лісів, а лісників, охоронців, об'їждчиків часто вбивали за спроби захищати наші ліси.

На багато років припинилися наукові роботи в галузі лісового права, які відновилися лише в середині 1920-х років.

Отже, основні політичні сили, які діяли на українських землях в розглядуваний історичний період, розуміли цінність лісів й приймали нормативно-правові акти стосовно цього природного ресурсу. Значний вплив на весь наступний розвиток українського лісового права справив прийнятий Директорією 10 січня 1919 р. закон «Про ліси в Українській Народній Республіці». Більшість урядів Росії та України прийняли низку законів, пов'язаних з лісами, у тому числі ленінський Декрет про ліси, який став правовою підставою визнання виключної державної власності на цей природний ресурс у СРСР. Більшовицький уряд України не мав власної позиції в галузі лісового права і приймав законодавчі акти, аналогічні тим, що видавала московська влада.

1. *Тимошук О.В.* Охоронний апарат Української держави (квітень-грудень 1918 р.): Монографія. – Х., 2000. – С.289. 2. *Горбовой В.Ф.* Предмет и система советского лесного права. – Красноярск, 1984. – С.67. 3. *Петров В.В.* Правовая охрана природы. – М., 1980. – С. 31. 4. Закон України «Про внесення змін до Лісового кодексу України» від 08.02. 2006 р. №3404 – IV // ВВР України. – 2006. – № 1. – С. 170. 5. Лесное хозяйство СССР за 50 лет / За ред. А.А.Цымлек. – М., 1967. – С. 16. 6. *Бобров Р.В.* Исторические аспекты лесной политики. – М., 1990. – Вып. 29-31. – С. 33. 7. *Борейко В.Е.* История охраны природы Украины X век – 1980 г. – К., 2001. – С. 248. 8. *Мунтян В.Л.* Правова охорона лісів Української РСР. – К., 1964. – С. 35.

І. В. ХОХЛОВА
О. П. ШЕМ'ЯКОВ

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ВИНИКНЕННЯ ПРАВА НАДРОКОРИСТУВАННЯ В УКРАЇНІ

Рассматриваются отдельные вопросы возникновения права пользования недрами как элемента правового регулирования отношений использования недр.

In the article authors devoted to the complex and thorough research of legal problems of regulating social relations in the field of subsoil assets using and protecting.

Затримка у реформах у сфері правовідносин користування та охорони надр впливає на темпи впровадження в життя прогресивних ідей екологічного законодавства. Ті зміни та доповнення в законодавстві про надра, які вже відбулися стосовно окремих видів надрокористування, компенсують відставання у реформуванні механізмів реалізації законних прав і інтересів суб'єктів надрокористуван-

---

© *ХОХЛОВА Ірина Вікторівна* – кандидат юридичних наук, донецьк Макіївського економічно-гуманітарного інституту

© *ШЕМ'ЯКОВ Олександр Петрович* – кандидат юридичних наук, доцент Макіївського економіко-гуманітарного інституту